

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків),
(головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

Олена Маленко

Герої й час в українській поезії (спроба лінгвопоетичної інтерпретації) 66

Анна Мартакова

Графічні засоби мовної гри в поезії українського постмодерну 74

Василь Терещенко, Інна Остренок

Постмодерна рецепція українця: автоетнонімний вимір 78

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ**Яна Василенко**

Романтичний вимір топосу «Українська ніч»: поетика європейського художнього моделювання 94

Оксана Ісаєнко

Формування терміносистеми українського кіно: фіксація й типологія термінів 100

Лідія Лисиченко

Роздуми під час захисту дисертацій з мовознавчих проблем 104

Світлана Марцин, Олена Полозова

Спецкурс з українознавства як складник формування національної свідомості студента-філолога 110

Анатолій Новиков

Образ Івана Мазепи у творчості О. Пушкіна й І. Карпенка-Карого: компаративний аспект 116

Андрій Панченков

Комунікативні й семантичні конституенти проповідницького підстилю конфесійного стилю 122

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ**Наталія Варич**

Роль національного етичного ідеалу справедливості в сучасному громадянському вихованні 134

Олена Садоха

Єдність національного й наднаціонального у вихованні громадянськості як чинник сталого безпечного розвитку суспільства 139

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

13. Шевченко Т. / Тарас Шевченко : Усі твори в одному томі. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2006. — 824 с.
14. Яновська Г. В. Фреймова репрезентація іронії в пресі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 — загальне мовознавство / Г. В. Яновська. — Донецьк, 2006. — 213 с.
15. Яценко М. Т. Романтизм / М. Т. Яценко // Історія української літератури ХІХ ст. / За ред. акад. М. Жулинського. — К., 2005. — 230-286.

УДК 811.161.2'371

— Анна Мартакова, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ МОВНОЇ ГРИ В ПОЕЗІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНУ

У статті прокоментовано засоби реалізації мовної гри в поетичному постмодерному тексті на графічному рівні. Відзначено, що сучасне осмислення мовної гри характеризується поліаспектністю й різномісністю. Особливого вираження на функційному рівні мовна гра набула в українській поезії постмодерну, що зумовлено зміною художньо-естетичних домінант, смисловим навантаженням тексту і, відповідно, ресурсами його творення на усіх можливих рівнях.

Ключові слова: мовна гра, іграма, графіка, графічна іграма.

В статье прокомментированы средства реализации языковой игры в поэтическом постмодерном тексте на графическом уровне. Отмечено, что современное осмысление языковой игры характеризуется полиаспектностью и различиями в измерении. Особого выражения на функциональном уровне языковая игра получила в поэзии постмодерна, что обусловлено сменой художественно-эстетических доминант, смысловой нагрузкой текста и, соответственно, ресурсами его создания на всех возможных уровнях.

Ключевые слова: языковая игра, играма, графика, графическая играма.

The article comments on the methods of realization the language game phenomenon in postmodern poetry text on the graphical level. It is emphasized that modern understanding of language games is characterized by its polyaspectuality and multi-mensurability. Language game acquired special functionality in Ukrainian postmodern poetry, due to the change in artistic and aesthetic ideas, ideological meaning of the text and, naturally, the methods and resources of its creation on the all possible levels.

Key words: language game, igrema, graphics, graphical igrems.

Для постмодерного поетичного тексту основним засобом експресії, вираження й передачі закодованої автором інформації є мовна гра на всіх можливих рівнях будови тексту. Для більш чіткої конкретизації й опису використання прийому мовної гри в тексті, виділяють її складники, найменші одиниці — ігреми.

Саме іграма становить важливу деталь творення постмодерного тексту, є головним маркером художнього ідіостилу поетів-постмодерністів. «Іграма в єдності та різноманітності її формально-граматичного, когнітивно-семантичного та комунікативно-прагматичного аспектів складає базову одиницю мовної гри. Іграма

є евристично значущою одиницею в дискурсивній діяльності мовної особистості й має лінгвокогнітивні та прагматичні параметри. Механізми творення ігрови демонструють нерозривний зв'язок когнітивно-семантичного, функційно-комунікативного та вербального планів» [9].

В українській постмодерній поезії значної ролі набуває саме графічна ігра, генеза якої вкорінена в давніх практиках барокового мистецтва, розвинена в естетичі футуризму початку XX ст. й текстотвірною закріплена в постмодерному дискурсі кінця XX — початку XXI ст., де графічна структура оформлення тексту є одним з потенційних експресивних засобів мови й має особливе естетичне навантаження: «Останнім часом через функційне послаблення ритмічного, інтонаційного, фонетичного рівнів значно зростає роль елементів графічного рівня в поетичних творах» [4: 70–71].

Метою поданої статті є аналіз й опис графічних засобів реалізації мовної гри як значущого текстотвірного елементу, виявлення їхніх функційних можливостей. Матеріалом для дослідження стали поетичні тексти українських поетів-постмодерністів Ю. Андруховича, О. Ірванця, Р. Мельникова, В. Неборака.

Серед мовознавців, чії праці присвячені вивченню елементів графіки, відзначені С. С. Аверінцев, І. Г. Бабенко, Н. С. Болотнова, О. О. Вялікова, М. І. Гаспаров, В. М. Жирмунский, А. П. Журавльов, Ю. В. Казарін, Ю. Н. Караулов, И. И. Ковтунова, Е. В. Кузнецова, Д. С. Ліхачов, Ю. М. Лотман, Л. Н. Мурзін, М. В. Панов, Д. О. Суховій, В. І. Чепурних, Л. П. Якубінський. Серед українських дослідників виділяємо В. В. Корольову, М. А. Жовтобрюха, Н. Я. Тишківську та ін. Однак лінгвістичних досліджень сучасної української поетичної графіки як однієї з видів ігрови поки що бракує, що й зумовлює актуальність запропонованої розвідки, її відповідність наявним тенденціям вивчення мовної організації художнього тексту.

Розглядаючи графіку сучасної поезії, можна помітити категорично нове ставлення авторів до графічної структури вірша, характеристика якої доречно запропонована мовознавцем Д. О. Суховієм: «Завдяки графічній структурі відбувається постійний процес актуалізації тексту, конденсації в словесних знаках кількох значень» [10]. Текстотвірна графема перебирає функції художньої деталі в поетичному творі. Про це говорить В. А. Кухаренко, зазначаючи: «Як відомо, важливим показником індивідуального авторського стилю слугує художня деталь — значущий виражальний елемент художнього твору, який має значне смислове та ідейно-емоційне навантаження» [3: 115]. Графічна деталь може стати маркером індивідуального почерку митця, а може формувати весь текст, виступаючи його текстотвірним візуальним стрижнем.

У проаналізованих текстах української постмодерної поезії основною тенденцією, пов'язаною з графікою, є відсутність розділових знаків та великих літер, що робить текст графічно нейтральним, надає форми внутрішнього монологу, отожднюючи наратив із потоком свідомості. «Відсутність знаків пунктуації — популярний засіб графічного оформлення сучасних поетичних текстів, який називають «фірмовим знаком» автора чи літературної течії», — так коментує цю текстоситуацію Н. Рева [7: 90]. Наприклад: *білі клавіші наших білків / чорні клавіші наших зіниць* [2: 133]; *україна спить / і посміхається вві сні / хі / хі / хі* [2: 211]; *він дух святий міщанських стін / він вічний жид і вічний тлін / він порох зоряних країн / він поза-шлюбний царський син пан базьо* [1: 307]; *шабадабада шабадабада / мужчина і жінка / шабадабада шабадабада / двадцять років по тому / напевно і неодмінно / зустрінуться знову / і говоритимуть про / шабадабада шабадабада* [1: 238].

Поряд із повною чи частковою відсутністю пунктуації, цікавим прийомом, який поети-постмодерністи широко використовують для створення своїх текстів, є капіталізація, тобто написання слів великими літерами не за правилами орфографії, а в середині чи кінці тексту. Прийом капіталізації вживається для надання додаткового оцінного забарвлення й символічного значення. Наприклад: *Храм і хрін! / Фундамент і ДУ ФУ! / Пиво і право! / Рак і рука! [1: 310]; — Малюйте БАБУ голу БУ / зубАми дивиться доБа / БУ дифірамБАм БУ таБУ / вам зуби вставить БУБАБУ[1: 304]; Вистрілила / Та поцілила тільки в напис НЕ ПРИТУЛЯТИСЯ [2: 192]; Молоді сім'ї вибігають з магазинів / І щоразу читають напис ДО СЕБЕ / Над цими сім'ями / Розлито посмішку [2:189]; Ми / йдемо / зустрічати / Сонце / ЕЛЬДОРАДО [5: 21]; листя / липне / ДО / пі- / ДО- / шов / моїх черевиків [6: 55]; і занурюються / в мул / голови / БО [6: 35].*

Відомий також прийом уживання віршів-каліграм — трансформації графічної структури вірша у форму малюнка. Такі візуально орієнтовані тексти маємо у творчому доробку поета-дев'яностника Р. Мельникова й молодших сучасників. Наприклад:

/
 в
 не-бо
 Я
 Щ
 /
 Р
 К
 А
 висни
 в
 п
 о
 в
 з
 л
 а
 . [6: 28];
 Плинність
 води
 зрошує
 ступні
 ніг
 тих
 хто витягує сіттю
 на берег
 СОНЦЕ
 Осені
 дерев'яний годинник
 змовчує
 мить
 усвідомлення
 ВСЕСВІТУ
 ПЕРЕКОТИПОЛЯ;

[6: 32]

У фрикціях двох
променів
блястки

новеньких

вуха
очі
руки
туфлі
кільця
джинси
джерсер
двічі
пальці
пауза [2: 203];
вгору
н
й
е
а
б
р
о
к
затулювся

мокрим щитом [2: 167].

Аналізуючи графічне оформлення сучасної української поезії, можна зробити висновок, що значення пунктуації як графічного засобу, а також фігурного способу передання змісту вірша на письмі в сучасній поетиці помітно зростає. Типи графічних засобів найрізноманітніші: дедалі більшої продуктивності набувають тенденції повної відсутності пунктуації, уживання великої та маленької літер не за правилами орфографії, фігурне оформлення тексту. Така креативність зумовлена як сучасними засадами й настановами поетичного текстотворення, так й індивідуальними прагненнями митців зробити власний текст оригінальним і нестандартним.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Бу-Ба-Бу»: Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика / Авторський проект, упоряд., бібліограф. відомості та прим. Василя Габора. — Львів: ЛА «Піраміда», 2008. — 392 с.
2. Горобчук Богдан-Олег, Коробчук Павло, Коцарев Олег. Цілодобово!: Поезії. — К.: Факт, 2007. — 280 с.
3. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навч. пос. / В. А. Кухаренко. — Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. — 272 с.
4. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю. М. Лотман. — Л.: Просвещение, 1972. — 272 с.
5. Мельників Ростислав. Подорож Рівноденням / Ростислав Мельників; Післямова Леонід Ушкалов. — Харків: Акта, 2000. — 57 с.
6. Мельників Ростислав. Полювання на оленя: поезії / Ростислав Мельників; Вступ. слово А. Кокотюхи; Післямова І. Оржицького; іл. У. Мельникової. — К.: Смолоскип, 1996. — 66 с.
7. Рева Н. Засоби графічного оформлення тексту / Н. Рева // Наукові записки: Сер. «Філологічні науки (мовознавство)». — Кіровоград: РВВ Кіровоградського держ. педагогічного ун-ту, 2010. — Вип. 89 (5). — С. 88–92.
8. Тишківська Надія // Семантика мови і тексту: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ, 2012. — С. 612–614.
9. Лисоченко Л. В., Лисоченко О. В. Языковая игра на газетной полосе в свете металингвистики и теории коммуникации. Языковая игра как феномен современной русской речи. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/312/771/22386.html>. — Назва з екрану. — Дата звернення: 23.09.2015.
10. Суховей Д. Графика современной русской поэзии [Електронний ресурс] / Дарья Суховей. — Режим доступу: <http://www.levin.rinet.ru/FRIENDS/SUHOVEI/disser/index.html>. — Назва з екрану. — Дата звернення: 22.10.2015.